

KAREL KAPLAN

NEBEZPEČNÁ BEZPEČNOST

HISTORIE PŮSOBNÍ STB JAKO
MOCENSKÉHO NĀSTROJE KSČ
1948–1956

≡ KNIHA ZLIN

Nebezpečná bezpečnost

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihazlin.cz
www.albatrosmedia.cz

☰ KNIHA ZLIN

Karel Kaplan
Nebezpečná bezpečnost – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2021

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

hot history

ÚVODEM

Státní bezpečnost patřila k nosným sloupům a k hlavní opoře komunistického režimu. Její úkoly a cíle, jakož i metody její práce se během jejího trvání měnily, ale vždy ochraňovala režim, právě existující podobu moci. V období, kterým se zabývá tato kniha, dosáhly moc a hrůzy aktivity Státní bezpečnosti nejvyššího stupně. Tragicky zasáhla do osudů statisíců občanů a do života celé společnosti. Její činnost byla mnohotvárná a ovlivnila všechny oblasti společenského života. Omezil jsem se na některé z nejdůležitějších úseků aktivity této represivní složky v zakladatelském období komunistického režimu, v letech 1948–1956.

O nezákonnostech Státní bezpečnosti podaly mnohá svědectví její oběti, a to již v letech 1968–1969 a nejvíce od roku 1990. Tehdy se počaly zpřístupňovat dosud utajené archivy, které odkrývají další poznatky o této instituci. Objevily se první studie.

Publikace, kterou dostává čtenář do rukou, chce být dalším a zřejmě zdaleka ne posledním příspěvkem k historii Státní bezpečnosti.

Autor

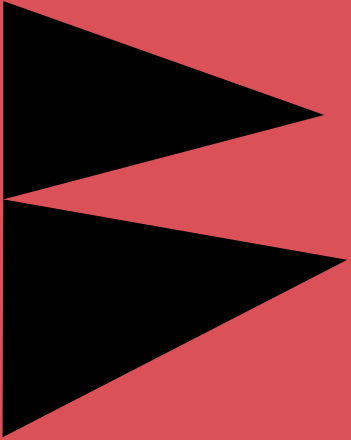
Od původního vydání této knihy uplynulo již bezmála další čtvrtstoletí, její přínos je však stále živý. Publikací, studií i monografií mapujících činnosti a zločinnosti Státní bezpečnosti vyšla během posledních desetiletí celá řada. Této tematice se systematicky věnuje např. Ústav pro studium totalitních režimů či Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Vyšla najevo další, mnohdy šokující svědectví pamětníků, obětí a aktérů neblahého režimu padesátých let 20. století: např. unikátní, veřejně přístupná sbírka Paměť národa, kterou spravuje nezisková organizace Post Bellum, čítá v roce 2021 již tisíce pamětnických příběhů,

mj. politických vězňů padesátých let i let pozdějších, duchovních, disidentů, ale i představitelů moci – agentů KGB, NKVD, StB, politických funkcionářů a dalších pamětnických skupin.

Se zpřístupněním archivů vyšla najevo i další fakta, která zpracovali mnozí autoři i pro knižní vydání.

Publikace uznávaného badatele v archivních pramenech Karla Kaplana má však stále čím oslovit. V době, kdy se velmi často zkreslují historická fakta a nebezpečně relativizuje etický odkaz moderní historie, máme dokonce morální povinnost k příštím generacím naše dějiny znát a jejich odkaz předávat dál.

I.T., redaktorka knihy

KAPITOLA 1

STAVY A ORGANIZACE STÁTNÍ BEZPEČNOSTI 1948–1956

POČETNÍ STAVY

Bezprostředně po státním převratu v únoru 1948 se začaly rychle rozmnožovat řady pracovníků Státní bezpečnosti. Pět let narůstaly nepřetržitě její početní stavy. Příčin tohoto vzestupu bylo několik. Za jednu z hlavních lze považovat převod úřední agendy neboli rozšiřování rozsahu činnosti o další oblasti, které dříve spadaly do civilního sektoru (např. pasové a vízové záležitosti, tajná cenzura). Stejně působilo rychlé přibývání osob a objektů, které spadaly do zájmu Státní bezpečnosti, což vyžadovalo další její pracovníky. Neméně významným motivem bobtnání řad Státní bezpečnosti byl strach, který panoval mezi vedoucími funkcionáři KSČ. Měli strach o režim, který vytvářeli, a také strach o sebe. Útvary ochrany ústavních činitelů si udržovaly přes několikere reorganizace vysoké počty příslušníků. Také dobudování některých úseků Státní bezpečnosti, a zejména uplatnění sovětské organizace vedlo k většímu počtu pracovníků. Bez vlivu na stavy StB nebyla ani skutečnost, že do jejich řad přicházeli noví, většinou mladí lidé a nedostatek jejich znalostí a zkušeností se řešil náborem dalších. Rostoucí stavy Státní bezpečnosti nevystihují příliv nováčků, neboť nábor probíhal souběžně s politickými čistkami v Bezpečnosti, které zvláště silně postihly její státněbezpečnostní složku. Již 27. února 1948 sděloval Jindřichu Veselému vedoucí funkcionář rozvědky Jiří Šindelář obsah svého jednání s Karlem Švábem o navrhovaných změnách v tomto zpravodajském útvaru. Jako nezbytné uváděl podstatné zvýšení počtu pracovníků.

Bezpečnostní komise ÚV KSČ na své schůzi 2. března 1948 rozhodla přijmout v nejkraťší době do SNB dva tisíce mladých komunistů, obnovit funkce osvětových důstojníků (které zrušil zákon z roku 1947) a zvětšit zpravodajský aparát i Státní bezpečnost. Výnos ministra vnitra z 27. května 1948 uložil ještě doplnění SNB. Předsednictvo ÚV KSČ schválilo 19. července 1948 Noskův požadavek rozšířit bezpečnostní složky o pět tisíc osob. Na předním místě v náboru stálo zpravodajství a Státní bezpečnost, jejichž stavy se měly zdvojnásobit. Vedoucí

činitelé těchto útvarů nebyli ani s tímto rozhodnutím spokojeni. Veselý uváděl srovnání s Polskem a Maďarskem, kde působili sovětsí poradci a kde počet pracovníků Státní bezpečnosti v poměru k počtu obyvatel byl údajně téměř desetkrát vyšší. Obdobným srovnáním s Bulharskem a Jugoslávií argumentoval Štěpán Plaček, přednosta politického zpravodajství. Společně s Karlem Černým v rozsáhlém dopise z 13. července 1948 Gottwaldovi, Zápotockému a Slánskému velice názorně líčili činnost nepřátel a agenturních centrál, proti kterým stojí personálně a technicky nedostatečně vybavená zpravodajská a státněbezpečnostní služba. V dopise zřetelně vystupoval požadavek přílivu dalších pracovníků. Od roku 1949 začal nábor komunistické straně oddaných nových příslušníků Státní bezpečnosti. Přicházeli jednak mladí lidé a jednak se nábor zaměřoval na členy Lidových milicí. Dne 27. února 1951 schválil politický sekretariát ÚV KSČ, „aby do Bezpečnosti byli vzati další pracovníci z Lidových milicí“. Kromě nich přicházely do Státní bezpečnosti jako velmi oceňovaná politická posila skupiny zaměstnanců komunistického aparátu nebo absolventi stranických škol přímo po dokončení. Ještě 5. července 1954 ministr vnitra předkládal politickému byru ÚV KSČ návrh (který byl schválen) na „posílení operativních správ ministerstva vnitra padesáti stranickými funkcionáři“, přesněji pracovníky s vyšším politickým nebo vysokoškolským vzděláním. Nábor posil do Státní bezpečnosti neprobíhal podle očekávání, předpokládaná čísla se neplnila. Přesto až do roku 1954 počet příslušníků Státní bezpečnosti narůstal, v následujících letech počal klesat.

Náborem nových sil do Bezpečnosti se zabýval kádrový odbor v ústředí, který byl ustaven v listopadu 1948; poté vznikly obdobné útvary na krajských správách. Později měla Státní bezpečnost vlastní kádrové oddělení, a to i u krajských velitelství. Navíc vedení Státní bezpečnosti dosáhlo toho, že odpovědnost za získávání nováčků se z velké části přesunula na komunistické instituce, konkrétně na kádrová oddělení v krajích a krajské bezpečnostní pětky (tvořené politickým tajemníkem KSČ, předsedou krajského národního výboru, krajským

velitelem národní bezpečnosti, krajským prokurátorem a krajským bezpečnostním tajemníkem KSČ) či na okresní trojky.

Kádrové útvary bezpečnosti se staraly zejména o politické čistky, které po únoru 1948 tvořily druhou a nedílnou stránku výstavby tohoto represivního aparátu. V březnu 1948 předpovídali vedoucí funkcionáři ministerstva vnitra, že v SNB postihnou čistky kolem 10 % příslušníků, tj. 3 600 osob. Avšak už v červenci to bylo 3 200 příslušníků a čistky zdaleka nekončily. V roce 1948 se čistka týkala především více či méně aktivních členů nekomunistických stran, bez ohledu na to, že někteří vstoupili po únoru 1948 do KSČ. V následujících letech přišli postupně na řadu ti, kteří sloužili v policejních sborech už před druhou světovou válkou nebo do nich vstoupili během války.

Bezpečnostní komise ÚV KSČ uložila 13. prosince 1949 úkol vypracovat plán na vyřazování z SNB těch, kteří v policii působili před rokem 1945. Plán z 12. ledna 1950 předpokládal tři etapy čistek, k 1. lednu 1951 mělo odejít 6 204 osob, tj. více než třetina příslušníků SNB z předválečné doby. V následujících letech čistky neměly už tak masový charakter, ale přesto v letech 1953–1956 odešlo 6 279 těchto příslušníků, a to jich stále působil v rámci ministerstva vnitra 4 383, z toho 4 024 bylo členy KSČ. Vedení ministerstva ve zprávě pro předsednictvo ÚV KSČ z 16. dubna 1957 předpokládalo, že během tří až pěti let bude problém »starých« příslušníků vyřešen. Ve Státní bezpečnosti působil k 1. červnu 1950 575 těchto osob, k 1. lednu 1952 jen 118. Osud obětí politických čistek v Bezpečnosti nekončil ztrátou dosavadního zaměstnání. Bezpečnostní komise ÚV KSČ se 13. prosince 1949 rovněž usnesla „sledovat pravidelně bývalé příslušníky bezpečnostních sborů a předložit návrh na zákrok“. Mnohé měl stihnout podobný osud jako důstojníky armády, ze kterých více než 250 bylo v rámci tzv. akce D odvezeno do tábora nucených prací v Mírově.

Usnesení bezpečnostní komise ÚV KSČ z 13. prosince 1949 se stalo předmětem sporu mezi K. Švábem a J. Pavlem, který odmítal požadovaný »zákrok« provést. Vedoucí funkcionáři v Bezpečnosti

a v komunistické straně se od počátku shodovali v tom, že zejména do Státní bezpečnosti a zpravodajské složky musí přijít mladí dělníci z »proletářských rodin« a starší, politicky bezvýhradně spjatí s komunistickou stranou („výhradně osoby vnitřně těsně rostlé s bojem pracujícího lidu, u kterých je jisté, že by stály na svých místech i v dobách těžkých, kdy je třeba nasadit vlastní život“).

Pouhé třídní a stranickopolitické měřítko při výběru nováčků do SNB otevřelo brány přílivu mladých nezkušených lidí bez základních znalostí nezbytných pro práci v Bezpečnosti. V roce 1950

„RADĚJI ZAKROUTÍM STO PADESÁT JINÝCH KRKŮ, NEŽ ABY ZAKROUTILI MŮJ VLASTNÍ,“

**MICHAIL TIMOFEJEVIČ LICAČOV, ČLEN PRVNÍ GARNITURY SOVĚTSKÝCH
PORADCŮ PŘIDĚLENÝCH NA MNB PO ROCE 1948**

čínil průměrný věk pracovníků Státní bezpečnosti 25 let, za šest roků stoupl na 34,1 let. Převládalo přesvědčení, že nováčci potřebné znalosti získají v krátkodobých kursech nebo že dostačuje »třídní postoj, cit, vědomí«, příslušnost k Lidovým milicím či ke kruhu poslušných komunistických funkcionářů. Výsledkem přílivu nové krve do Státní bezpečnosti byl znatelný úpadek odbornosti a kvality práce. V roce 1956, kdy už mnoho pracovníků Bezpečnosti absolvovalo různé kurzy, stále 35,6 % pracovníků ministerstva vnitra a Bezpečnosti nemělo dokončené základní všeobecné vzdělání.

Odborná výchova nově přicházejících byla na velmi nízké úrovni. Většina prošla krátkodobými kurzy, ostatní vyslechli několik přednášek nebo se seznámili s jejich texty. Mezi učители a přednášejícími byli nejvíce vážení vedoucí funkcionáři zpravodajství (Štěpán Plaček, Bedřich Pokorný, později i Karel Šváb), kteří nepovažovali znalost práva a zákonů u svých podřízených za důležitou věc. Situace v odborném

školství Bezpečnosti se poněkud zlepšila příchodem sovětského poradce Lichačova. Působil zde od roku 1950 a podílel se dle sovětské praxe na vypracování učebních programů odborných kursů pro nové pracovníky. Výchova se omezovala na techniku práce v Bezpečnosti, a i v tomto směru byla na nízké úrovni. Další změnu školství SNB zaznamenalo v letech 1953–1954. Obecně, jako v celém státním aparátu, se počal přisuzovat větší význam vzdělání a odbornosti. Tato skutečnost se promítla ve finančním ohodnocení pracovníků, v jejich zařazení do platových tříd. Kromě toho se nedostatečné všeobecné a odborné vzdělání stávalo jednou z překážek při povyšování do vyšších hodností. Většinu vedoucích i nižších funkcí ve Státní bezpečnosti zastávali poddůstojníci a důstojníci s nižší hodností, než bylo předepsáno. Od roku 1953–1954 se příslušníci Bezpečnosti školili v internátních školách ministerstva vnitra, v mimořádných formách studia při zaměstnání na řádných školách a v resortním odborném »zdokonalovacím školení«. V roce 1956 mělo ministerstvo vnitra dvouletou střední odbornou školu pro nižší funkcionáře Bezpečnosti a základní školu pro nově přijímané pracovníky. Vyšší funkcionáři studovali na školách v SSSR, v roce 1956 pracovalo v Bezpečnosti už 155 jejich absolventů.

Přesné údaje o početním růstu pracovníků Státní bezpečnosti jsou k dispozici do poloviny roku 1952. V následujících čtyřech letech lze používat více či méně přesné údaje. K 1. prosinci 1947 pracovalo v útvech Státní bezpečnosti a zpravodajství 2 793 osob. V únoru 1949 se počet téměř zdvojnásobil na 4 351 zaměstnanců. K červnu příštího roku se Státní bezpečnost rozrostla o dalších téměř čtrnáct set pracovníků, na 5 708. Ke konci dalšího roku následoval ještě větší vzestup, téměř o tři tisíce, na 8 621 osob. Plán schválený politickým sekretariátem ÚV KSČ 23. dubna 1952 počítal s 13 972 pracovníky, skutečný stav byl 9 502. V následujícím roce byl zřejmě plánovaný stav naplněn, podle odhadu působilo ve Státní bezpečnosti třináct tisíc zaměstnanců. V letech 1954–1956, zejména po sloučení ministerstva národní bezpečnosti s ministerstvem vnitra, došlo k poklesu počtu

zaměstnanců nového ministerstva. Pokles se dotýkal i útvarů Státní bezpečnosti, k 1. lednu 1953 činil stav 9 257 pracovníků. Protože poměrně stabilní zůstával počet pracovníků v ústředí Státní bezpečnosti, zvyšoval se jejich počet v krajích a okresech. Od 1. června 1950 do 1. ledna 1952 se nižší složky v krajích rozrostly ze 4 951 na 7 264 pracovníků. Hluboko pod plánovaným stavem zůstával předpokládaný počet systemizovaných míst důstojníků. K 1. červnu 1950 sloužilo ve Státní bezpečnosti (v krajích) 4 583 strážmistrů, 210 důstojníků a 126 správních zaměstnanců. V dubnu 1952 zastávali důstojníci z 8 698 plánovaných míst pouze 470 a naopak, místo plánovaných 4 596 poddůstojníků jich působilo 8 627.

ORGANIZACE STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

V letech 1948–1956 prošla Státní bezpečnost mnoha menšími i většími organizačními změnami. Měnila se ministerstva, která ji spravovala, měnila se její vnitřní struktura, dokonce se přechodně i jinak oficiálně označovala, vznikala a zanikala oddělení, referáty, útvary, její organizace se přizpůsobovala momentálním mocenskopolitickým záměrům komunistického vedení. Od roku 1949 však existovala trvalá organizační kostra: Státní bezpečnost se členila na útvary operativní, vyšetřovací a pomocné. Až koncem roku 1949 se operativně-zpravodajská činnost a vyšetřování oddělily. Rovněž členění »operativy« lze považovat za trvalé nebo dlouhodobě platné: na sektor obranného, politického a hospodářského zpravodajství, od roku 1951 k nim patřila i vojenská kontrarozvědka. Nejdůležitější z pomocných útvarů byl útvar sledování a zatýkání a útvar operativní techniky.

Brzy po únorovém státním převratu se rodily návrhy na organizaci státněbezpečnostní služby v novém režimu. Mezi autory návrhů se především řadili její vedoucí funkcionáři Štěpán Plaček a Bedřich Pokorný. Plaček se na jaře 1948 seznamoval s uspořádáním Státní bezpečnosti v několika zemích sovětského bloku a na jejich zkušenosti, které už přejímaly v této oblasti praxi SSSR, se odvolával ve svém návrhu z 19. července 1948. Jeho návrhům funkcionáři ministerstva vnitra vytýkali příliš početně silnou centrálu, Plaček naopak v návrhu Pokorného kritizoval orientaci na nízký počet zaměstnanců Státní bezpečnosti. Do konce roku 1948 byly organizační změny ve skupině Bezpečnost na ministerstvu vnitra nepodstatné. Změny se soustřeďovaly na personální přesuny, zejména ve velitelských funkcích. Avšak 3. září 1948 se bezpečnostní komise ÚV KSČ zabývala záležitostmi ministerstva vnitra a Josefu Pavlovi, Karlu Švábovi a Jindřichu Veselému uložila vypracovat „zásadní návrhy na reorganizaci“ tohoto úřadu a bezpečnostní služby. Za necelý měsíc, 1. října, obdržela trojice další úkol – vypracovat podrobný plán výstavby a organizace státněbezpečnostní služby. Autoři návrhů měli poznat a využít zkušenosti zemí sovětského bloku.

Zásady výstavby bezpečnostní služby obsahoval zákon o SNB č. 296 z 21. prosince 1948. Záhy po únorovém státním převratu přicházely od vedoucích funkcionářů ministerstva vnitra požadavky a náměty na změnu dosavadního zákona o SNB z července 1947. Již 1. června 1948 přední činitelé Bezpečnosti jednali o novém zákonu. Odmítli myšlenku na vytvoření »dvousborového systému«, jaký měly země sovětského bloku, tzn. ustavit dva samostatné útvary, Veřejnou bezpečnost (milici) a Státní bezpečnost. Rozhodli o zachování dosavadní jednoty Sboru národní bezpečnosti. Zároveň se shodli na zakotvení a uplatnění naprosté autonomie Státní bezpečnosti a její vůdčí roli vůči ostatním složkám. Další rozhodnutí účastníků porady se týkalo vztahu Bezpečnosti a státní správy, konkrétně národních výborů. Doporučili sice zachovat při centralizačních snahách v řízení Bezpečnosti jistou pravomoc národním výborům (»všeobecné vedení a kontrola Bezpečnosti«), ale pouze u Veřejné bezpečnosti. U Státní bezpečnosti naopak prosadili přísnou centralizaci, „aby příkazy ministerstva vnitra byly bezpodmínečně a bez prodlení prováděny“. Třetí navrhovaná změna rozšiřovala pravomoc Bezpečnosti, zejména Státní, v oblasti, kterou vykonávaly dosud národní výbory nebo civilní úseky státní správy. Šlo o záležitosti pasové, cizinecké, shromažďovací a spolkové, tiskové, ohlašovací apod., tedy o takovou jejich zákonnou úpravu, aby bezpečnostní složky „mohly samy tuto agendu vykonávat“. Zásady i osnovu zákona schválila bezpečnostní komise ÚV KSČ a naléhala na jeho urychlené přijetí, stejně jako předsednictvo ÚV KSČ.

V polovině října 1948 dostaly úvahy, náměty a návrhy na organizaci ministerstva vnitra už konkrétní podobu. Vycházely ze zásady, že v činnosti ministerstva bude výrazně dominovat Bezpečnost a civilněsprávní úsek bude na místě druhořadém. Předsednictvo ÚV KSČ toto rozčlenění schválilo 4. října 1948 a 17. listopadu byla zřízena Skupina I – Bezpečnost, v jejímž čele stanul náměstek ministra vnitra (Pavel). Skupina měla tři útvary: prezidium, odbor BA (fakticky Státní bezpečnost, vedoucí Jindřich Veselý) a odbor BC (zejména Veřejná bezpečnost, vedoucí Jan Prunar). Autoři této organizace,

kteřá prakticky vešla v život k 1. lednu 1949, se netajili tím, že vedoucí pozici v Bezpečnosti zaujímá její státněbezpečnostní složka. Vedoucí funkcionáři Státní bezpečnosti už během přípravy organizace Skupiny I požadovali výrazněji vymezit privilegovanou pozici Státní bezpečnosti. Své stanovisko formulovali jako doporučení ministři vnitra, schválené na poradě českých a slovenských představitelů Státní bezpečnosti 15. září 1948. Souhlasili s tím, že „Státní bezpečnost má v Bezpečnosti stát na prvním místě a mít rozhodující vliv“. Konkrétní výraz by tato zásada měla najít v tom, že „by šéf Státní bezpečnosti byl prvním zástupcem ministra vnitra“, a nikoliv celé Bezpečnosti, tj. i Veřejné bezpečnosti. Takové uspořádání se tehdy nepodařilo prosadit.

Prezidium Bezpečnosti mělo původně deset oddělení, která se zabývala organizačními, právními a hospodářskými záležitostmi, zvlášť významné bylo oddělení kádrové, výchovy a výcvikové. Odbor BA, Státní bezpečnost, sestával z jedenácti sektorů, z nichž prvních pět tvořilo skupinu BAa. Zástupcem přednosta odboru (J. Veselého) byli vedoucí skupiny BAa Osvald Závodský, B. Pokorný a K. Černý. První sektor – obranné zpravodajství (vedoucí Vladimír Šmolka) – se členil na pět oddělení, druhý sektor – politické zpravodajství (vedoucí Ladislav Zelenka) – měl čtyři oddělení; hospodářské zpravodajství – třetí sektor se čtyřmi odděleními – vedl Miroslav Staněk, čtvrtý sektor se zabýval tzv. výkonem (sledováním, zatýkáním, »ostrahou« zastupitelských úřadů), měl čtyři oddělení a vedoucího Josefa Plechatého, pátý sektor rovněž se čtyřmi odděleními byl vyšetřovací, nazývaný tehdy též realizace, v čele s Lubomírem Kročkem. Zahraniční zpravodajství čili rozvědka nebo sektor BAb fungovalo se třemi odděleními a vedoucím Oskarem Valešem, sektor BAc se pojmenovával též jako „malá Státní bezpečnost“, měl tři oddělení (mj. tiskové) a vedoucího V. Millera. Ochrana ústavních činitelů a dalších vysokých funkcionářů KSČ spadala do sektoru BAO (vedoucí Antonín Paducha) – tři oddělení a útvary Praha, Hrad, Javor, Lípa. Sektor pasy, víza, cizinci BAp vedl J. Brož a měl dvě oddělení. Sektor operativní techniky BAT

Pracovní metody StB, kruté a nelítostné, byly v souladu se způsobem myšlení jejich příslušníků. V boji proti nepříteli bylo všechno dovoleno, protože nade vším stála svatá povinnost sloužit straně a jejímu režimu. Jejich společným jmenovatelem byla naprostá neúcta k člověku. (Průkaz nechalvalně známého Milana Moučky, který mj. vyslyšchal i Miladu Horákovou.)

měl tři oddělení a v jeho čele stál Karel Smíšek. Poslední byl sektor administrativní – BAD – s pěti odděleními a vedoucím Karlem Černým. Oddělení se dále dělila na referáty. Uvedená organizace doznala během půldruhého roku nepodstatných změn, k významnějším docházelo uvnitř oddělení. Tyto změny probíhaly zejména v odděleních prvního až třetího sektoru a způsobovaly je aktuální mocenskopolitické požadavky. Státní bezpečnost se přizpůsobovala oficiální politice a podle toho, koho komunistické vedení označilo za nepřítel, ustanovovala referáty, měnila skladbu oddělení.

K výraznějším změnám ve struktuře Státní bezpečnosti došlo v souvislosti se vznikem ministerstva národní bezpečnosti 23. května 1950. Myšlenka na takové ministerstvo se objevila už v roce 1948

u Plačka, který tehdy využíval zkušeností ze zemí sovětského bloku. K rozčlenění ministerstva vnitra sice tehdy nedošlo, ale Bezpečnost se stala dominující v práci ministerstva. Jeho rozdělení, přesněji vyčlenění Bezpečnosti a její povýšení na samostatné ministerstvo, se uskutečnilo až v době »zostřeného boje proti nepřátelům režimu«, vystupňované ostražitosti a bdělosti, kterou vyhlásil ÚV KSČ v únoru 1950, a také pod vlivem velkých politických procesů s vedoucími komunisty v Maďarsku, Bulharsku a Albánii.

Ministrem národní bezpečnosti byl jmenován Ladislav Kopřiva, do roku 1949 předseda Zemského národního výboru v Praze, poté zástupce generálního tajemníka ÚV KSČ pro kádrové záležitosti. V. Nosek zůstal v čele ministerstva vnitra, kterému příslušela agenda státní správy a komunálního hospodářství.

Utvoření ministerstva národní bezpečnosti nebylo pouhým rozdělením ministerstva vnitra, mělo mnohem závažnější důsledky. Posilovalo mocenskou pozici Bezpečnosti ve společnosti a její vliv v politice. Skončila dosavadní, byť velmi malá »dvojí podřízenost« nižších orgánů Bezpečnosti, které byly řízeny pouze novým ministerstvem, a pravomoci národních výborů i slovenských orgánů byly zlikvidovány. Ve vnitřním uspořádání Bezpečnosti dospěla postupující specializace jednotlivých složek k jejich faktickému osamostatnění, a tím se rozrušil jednotný Sbor národní bezpečnosti. Nové ministerstvo převzalo další správní agendu, kterou dosud vykonávaly národní výbory (občanské průkazy, hlášení obyvatel, zbraně apod.).

Od jara 1950, kdy politická místa rozhodla o vytvoření ministerstva národní bezpečnosti, se rodily návrhy na jeho organizaci. Vznikaly ve vedení Bezpečnosti, projednávalo je bezpečnostní kolegium ministerstva vnitra, bezpečnostní komise a také vedoucí orgány ÚV KSČ. Bezpečnostní komise ÚV KSČ se zabývala 23. června 1950 strukturou nového ministerstva a rozhodla: „Zásadně se vyčleňují velitelské orgány z ministerstva. To znamená, že velitelství Státní bezpečnosti, Veřejné bezpečnosti a pohraniční stráž nebudou tvořit jeho organizační součást.“ Ministerstvu zůstanou záležitosti administrativní, kádrové,

školské a hospodářské. Organizace ministerstva národní bezpečnosti se ustálila v této podobě (23. května 1950): ministr, kterému přímo podléhal sekretariát ministerstva a správa ochrany ústavních činitelů, měl pět náměstků. První odpovídal za Hlavní správu Státní bezpečnosti, za správu zahraničněpolitické rozvědky, za odbory evidence, za pasový odbor a za archivní ústav. Pod druhého náměstka spadaly útvary administrativní a školský; třetí náměstek měl na starosti Hlavní správu Veřejné bezpečnosti, spojovací útvar, vězeňský odbor, správu zdravotní služby. Čtvrtý náměstek řídil politické či stranické věci a umělecké a sportovní soubory. Do resortu pátého náměstka spadala Hlavní správa pohraniční stráže, vojenská kontrarozvědka a Správa národní bezpečnosti Jáchymov.

Struktura Státní bezpečnosti doznala během života ministerstva národní bezpečnosti jen nepodstatných změn. V roce 1951 byly přejmenovány některé útvary, dosavadní velitelství se nazývalo Hlavní správa Státní bezpečnosti a sektory dostaly označení odbor. Změnila se oddělení podle toho, proti kterým »nepřátelům« vedla komunistická strana právě boj. Velitelství Státní bezpečnosti mělo v říjnu 1950 šest sektorů: obranného zpravodajství (čtyři oddělení), politického zpravodajství (čtyři oddělení), hospodářského zpravodajství, pohraniční stráže, vězeňské stráže a Lidových milicí (dvě oddělení), sledování a zatýkání (pět oddělení), vyšetřování.

V dubnu 1952 vypadala struktura Hlavní správy Státní bezpečnosti takto: první odbor – boj proti zahraničnímu vyzvědačství (deset oddělení), druhý odbor – boj proti vnitřní reakci (pět oddělení), třetí odbor – boj proti hospodářské špionáži a záškodnictví (tři oddělení), čtvrtý odbor – operativní technika (šest oddělení), pátý odbor – sledování, zjišťování, zatýkání, domovní prohlídky (šest oddělení a dva referáty instruktorů), odbor VI A – vyšetřování případů celostátního významu (pět oddělení), odbor VI B (jako VI A – řízení vyšetřování krajských správ Státní bezpečnosti, pět oddělení). Nová organizace ministerstva národní bezpečnosti, zavedená od 1. července 1952, se ve státněbezpečnostní složce projevila jen malými úpravami.

Ministerstvo národní bezpečnosti zaniklo 11. září 1953 sloučením s ministerstvem vnitra. Nešlo o návrat k dřívějšímu stavu před květen 1950, spíše o novou fasádu či název dosavadního ministerstva bezpečnosti. Rozhodující pozice Bezpečnosti z let 1948–1950 se ve sloučeném ministerstvu vnitra natolik zdatně posílila, že sjednocení proběhlo tím způsobem, aby agenda dosavadního ministerstva vnitra, převedená na staronový úřad, jen doplňovala práci Bezpečnosti. To potvrdzovala i skutečnost, že záležitosti národních výborů byly převedeny na vládu a její úřad a o komunální podniky se staralo ministerstvo místního hospodářství. Novým ministrem vnitra se stal Rudolf Barák, dosavadní předseda Krajského národního výboru v Brně. Záhy po svém nástupu do vládní funkce provedl reorganizaci ministerstva, která se dotkla struktury i postavení Státní bezpečnosti.

K 1. říjnu 1953 zanikla Hlavní správa StB a její odbory byly povýšeny na samostatné správy ministerstva vnitra. Ty spadaly do resortu několika náměstků ministra. Státní bezpečnost jako jednotný mocný kolos se rozdrobila, nepodléhala výlučně veliteli Hlavní správy, která neměla úřední cestou zajištění kontrolu. Rozdrobení Státní bezpečnosti (dokonce se později v úřední řeči ministerstva nepoužívalo označení Státní bezpečnost, ale »operativní součásti ministerstva vnitra«) na jedné straně sice podřývalo její značnou mocenskou pozici a umožňovalo vzájemné kontroly jednotlivých odborů, na druhé straně však reorganizace směřovala k rozšíření a upevnění mocenské pozice ministra a jeho informovanosti o práci jednotlivých složek Státní bezpečnosti.

Z útvarů, které spadaly dříve pod Hlavní správu Státní bezpečnosti, se přeměnily na I. správu – rozvědka, II. správu – kontrarozvědka (obrná zpravodajství), III. správu – vnitřní (politické) zpravodajství, IV. správu – ekonomická kontrarozvědka, V. správu – železnice, VI. správu – vojenská kontrarozvědka, VII. správu – sledování, VIII. správu – ochrana ústavních činitelů, IX. správu – operativně-technické služby (technika), správa vyšetřování (sektor 6 A a 6 B); I. odbor ministerstva vnitra – operativní evidence, II. odbor – cenzura

pošty, III. odbor – pasy a víza, IV. odbor – mobilizační, V. odbor – ostraha stranických objektů, III. oddělení – šifra. Prvnímu náměstkovi ministra vnitra podléhaly nejdůležitější správy I.–V. odboru; ostatní útvary spadaly pod jiného náměstka.

Na následujících dvou stranách:

„K oslavě prvního výročí Vítězného února, vítězství dělnické třídy, byla 26. února 1949 na slavnostně vyzdobeném Václavském náměstí v Praze velkolepá přehlídka a slavnostní pochod lidových závodních milic a útvarů SNB. Přehlídku shromážděných útvarů vykonali v otevřeném autu předseda vlády Antonín Zápotocký, ministr vnitra Václav Nosek a ústřední tajemník KSČ, předseda branného výboru NS Rudolf Slánský.“ (dobový text)

DALŠÍ ÚTVARY STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Při výstavbě Státní bezpečnosti se po únoru 1948 ohlásil problém zahraničního zpravodajství – rozvědky. Názory na její význam pro ČSR, na její roli a postavení ve struktuře Bezpečnosti se různily. Zpočátku nebylo mezi příslušnými funkcionáři jasno, zda se má budovat rozvědky tam, kde již působí Sovětský svaz. Rudolf Slánský byl pro pronikání vlastní rozvědky i do zemí, kde už zakotvila sovětská zpravodajská služba. Konečné rozhodnutí padlo pro činnost vlastní rozvědky v rozsahu, který by odpovídal československým možnostem. V roce 1948 se rozvědky nacházela ve velice špatném stavu. Ve zmíněném dopise z 27. února 1948 Jiří Šindelář po rozhovoru s Karlem Švábem navrhol Jindřichu Veselému rozšířit počet jejích pracovníků, a zejména převést ji z ministerstva vnitra na ministerstvo zahraničních věcí. Zde by se zabývala jak zpravodajskou činností v zahraničí, tak dohledem nad zaměstnanci zastupitelských úřadů ČSR, zařazováním osob pověřených zpravodajskými úkoly, kontrolou kurýrní a diplomatické pošty, technického oddělení a telefonní centrály ministerstva zahraničních věcí.

Návrh se neuskutečnil, zahraniční zpravodajství zůstalo na ministerstvu vnitra v odboru BA jako sektor BAb a jeho vedoucím se stal Oskar Valeš, dosavadní krajský tajemník KSČ. Když nastoupil, pracovalo v sektoru asi 24 lidí, z nichž část tvořili předváleční policejní zaměstnanci. Zpravodajská síť v cizině byla velmi nedokonalá. O. Valeš požadoval hned po nástupu do funkce sovětského poradce, ale bylo mu řečeno, že „to není možné“. Zřejmě mu R. Slánský doporučil jako odborníka Bedřicha B., který pracoval dlouhou dobu pro sovětskou rozvědku. S návrhem souhlasili K. Gottwald i V. Nosek, oba ho osobně znali. Bedřich B. se výrazně podílel na vypracování nové koncepce činnosti rozvědky. První návrh Bedřicha B. na organizaci a koncepci činnosti rozvědky byl příliš nákladný, další návrh, vypracovaný už pracovníky rozvědky a Bedřichem B., vedoucí činitelé Bezpečnosti schválili.

Vybudování zahraniční rozvědky (též nazývané zahraniční zpravodajství – ZZ) provázela řada problémů. (Zájem o ni projevil i Klement Gottwald v jednání s Jindřichem Veselým, který výsledky rozhovoru zformuloval do devíti otázek pro Oskara Valeše.) Jedním z problémů byla pozice rozvědky v Bezpečnosti. Valeš si stěžoval (i v odpovědi z 3. února 1949 na Gottwaldovy dotazy) na nedocení zahraničního zpravodajství. Bylo podřízeno vnitřnímu zpravodajství, kterému mělo sloužit jako jeho pomocná složka v zahraničí. Úkoly rozvědky byly „dosud stavěny na základě potřeb vnitřního zpravodajství, její úkoly však jsou mnohem širší a obsahují ofenzivní prvky: jednak zájmy jiných resortů státního dění a jednak ze svého pohledu sledují vývoj zahraničněpolitické situace“.

Valeš doporučoval úplné osamostatnění rozvědky ze současné organizační soustavy, odloučení od ostatních složek Bezpečnosti a ustavení rozvědky jako samostatné složky ministerstva vnitra. Stejně uspořádání doporučoval také sovětský poradce v zahraničním zpravodajství Filipov. Ve struktuře ministerstva národní bezpečnosti byla rozvědka už samostatným útvarem vyčleněným ze Státní bezpečnosti.

Další problém se týkal činnosti rozvědky. Konkrétně šlo o vytváření agenturní sítě a rezidentury v zahraničí. Zpočátku se spor točil kolem toho, z kterých kruhů se mají vybírat spolupracovníci. Nejdříve se zpravodajci orientovali na tzv. ideové agenty, tj. členy či funkcionáře komunistických stran. Tuto praxi však odmítali funkcionáři sovětské zpravodajské služby, neboť příslušnost ke KS zabraňuje přístupu k důležitým informacím. Sověští zpravodajci se zaměřovali na vytváření agenturní sítě z pracovníků zastupitelských úřadů. Po své návštěvě Moskvy v roce 1949 uplatnil O. Valeš sovětskou praxi. V únoru 1949 O. Valeš konstatoval, že rezidenti (řídící orgány agentů) působí pouze v Německu a ve Švýcarsku (v dalších pěti zemích měl jeho sektor aparát) a připravují se budovat nový aparát v zahraničí, k čemuž „možnosti Československa jsou zvláště příznivé“. Přestože počítali se spoluprací zaměstnanců zastupitelských úřadů, předpokládali, že

vybudují „celý zahraniční aparát po stránce technické úplně odloučeně od zastupitelských úřadů“.

V následujících letech se činnost rozvědky značně rozrostla; soustředila se na tři hlavní úkoly, mezi kterými kromě obvyklých úkolů všech rozvědek bylo získávání zpráv o československé emigraci a dohled nad československými občany, kteří pracovali v zahraničí. Zpráva ministra vnitra pro politický sekretariát ÚV KSČ z prosince 1953 už zaznamenala zlepšení stavu rozvědky (první správy ministerstva vnitra) za poslední dva roky a její autoři se pochlubili prvními výsledky. Komunistické vedení uložilo do konce roku 1954 dokončit personální výstavbu jak zpravodajské ústředny, tak plánované sítě agentů a rezidentů v zahraničí. V příštím roce (1. června) projednalo politické byro ÚV KSČ další zprávu o činnosti a poté schválilo statut rozvědky. 19. března 1956 se komunistické vedení opět zabývalo zprávou o její činnosti. Autoři zprávy potvrzovali, že rozvědky „nebyla na úrovni, aby mohla plnit úkoly“ uložené jí 1. června 1954. Teprve v témže roce mohla přijímat další pracovníky a jejich počet se zvýšil z 307 (k 1. červnu 1954) na 450 (k 31. prosinci 1955). Kromě toho během roku 1955 byly na všech krajských správách ministerstva vnitra ustaveny první odbory, které plnily některé funkce rozvědky. Zpráva z března 1956 konstatovala podstatné zlepšení organizace i činnosti rozvědky a vedení KSČ schválilo její pracovní zaměření pro nejbližší období. Soustřeďovala se na dva okruhy úkolů: na sledování vojensko-politických úmyslů zejména USA, Velké Británie, Francie a NSR a na československou emigraci, vůči níž měla rozvědky přejít od pouhého získávání zpráv k aktivním opatřením.

Se vznikem ministerstva národní bezpečnosti vznikl problém organizačního začlenění vojenské kontrarozvědky. Ta vznikla z podnětu sovětských armádních míst v roce 1945 jako obranné zpravodajství (OBZ) a její činnost se měla zaměřovat na ochranu armády a vojenského průmyslu před »vnitřním nepřitelem«. Po únoru 1948 se OBZ změnilo v páté oddělení generálního štábu, v roce 1950 se nazývalo Hlavní informační správa (HIS), v květnu 1951 se jmenovalo Vojenská

zpravodajská služba a o rok později Vojenská kontrarozvědka. Ministr národní bezpečnosti neusiloval o převedení této vojenské složky do své pravomoci, ale trvali na tom sovětsí poradci. 23. června 1950 schvalovala bezpečnostní komise ÚV KSČ organizační uspořádání nového ministerstva a zabývala se i převodem vojenské kontrarozvědky. Ministr národní obrany Alexej Čepička ujistil, že „bude dbát na vytváření takové situace v armádě, aby Státní bezpečnost mohla co nejdříve převzít odpovědnost za bezpečnost uvnitř armády“. V době, než dojde k tomuto převodu, měla platit úmluva o nejužší spolupráci mezi 5. oddělením generálního štábu a Státní bezpečností. Text dohody, kterou vypracoval Štefan Rais, schválila bezpečnostní komise ÚV KSČ. Trvalo rok, než se převod uskutečnil definitivně. Společným rozkazem ministrů Kopřivy a Čepičky z 1. května 1951 byla utvořena složka vojenské zpravodajské služby, která se dostala z podřízenosti ministerstva národní obrany pod ministerstvo národní bezpečnosti a za rok byla přejmenována na vojenskou kontrarozvědku (VKR). Převod se stal předmětem sporu mezi vedením obou ministerstev (Čepička i poté uplatňoval nárok na výsledky její práce). Její činnost v jednotkách armády vymezovalo usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ o »působnosti VKR«. Celá tato složka v roce 1954 zaměstnávala 1 650 vojenských osob, a to v centrále i ve vojenských útvech. Ústředna vojenské kontrarozvědky se členila na osm operativních odborů, šest samostatných oddělení, kádrový odbor a samostatnou jednotku – 70. prapor. Na velitelstvích vojenských okruhů působily správy VKR, u divizí oddělení VKR a u pluků referáty VKR. Ve struktuře ministerstva národní bezpečnosti figurovala jako Hlavní správa vojenské kontrarozvědky.

V rámci Státní bezpečnosti existovaly tři roky po státním převratu v únoru 1948 různé útvary pověřované speciálními úkoly. Šlo o komise nebo skupiny. Zvláště některé z nich se proslavily a svou činností zasáhly do života Státní bezpečnosti. Ještě před rokem 1948 zřídili vedoucí komunisté v Bezpečnosti skupinu RR – regionální rezidenti. Vznikla v souvislosti s likvidací zpravodajských útvarů zemských

odborů Bezpečnosti (ZOB), její příslušníci – komunisté – měli vedle oblastních úřadoven Státní bezpečnosti, do kterých se začlenili zpravodajci ZOB, zajišťovat zvláštní úkoly určené pouze ministerstvem vnitra. V prvé řadě a téměř výlučně organizovali provokace proti nekomunistickým stranám a jejich funkcionářům. Po únoru 1948 se přejmenovala skupina RR na Instruktažní a její role se změnila. Její členové přenášeli úkoly z centrály Státní bezpečnosti na oblastní velitelství a kontrolovali jejich plnění. Zaměřovali se na agenturně-operativní činnost a na instrukce při řešení případů závažné, tzv. protistátní činnosti. V polovině roku 1949 se skupina fakticky rozpadla, většina jejích členů postoupila do vyšších funkcí.

Mnohá svědectví tehdejších pracovníků Bezpečnosti hovořila o tzv. náchodské komisi. Její duší a iniciátorem byl soudce v Náchodě Bohumil Smola. Před únorem 1948 vyšetřoval vězněné příslušníky nacistické tajné policie, jejich konfidenty a kolaboranty. Měl kritický poměr k průběhu retribučního soudnictví a již v roce 1947 své stanovisko sděloval Karlu Švábovi a Jindřichu Veselému. V únoru 1948 oba přesvědčoval o možnosti existence neodhalených zpravodajských nacistických sítí v ČSR. Šváb a Veselý poté rozhodli o vytvoření skupiny pod Smolovým vedením, která v Náchodě vyslýchala vězněné nacisty za účelem odhalení jejich údajných zpravodajských spojů. Z Náchoda se komise přestěhovala do Hradce Králové, kde se stal vedoucím skupiny velitel oblastní úřadovny Státní bezpečnosti Severa a Smola jeho zástupcem, který byl spolu s dalšími členy komise převezen 1. listopadu 1948 do stavu ministerstva vnitra. Tímto převodem také zanikla tzv. náchodská komise a část jejích pracovníků převedl Šváb do sektoru IIa, který se zabýval nepřáteli v KSČ. V rámci sektoru tvořila náchodská skupina referát »staré sítě gestapa a policie«, jehož vedoucím byl Smola. Referát se zaměřoval na odhalení těchto sítí v KSČ, na výsledky úředníků předválečné Československé policie a nacistické zpravodajské služby. Hlavním dodavatelem fantastických zpráv byl od zrodu náchodské komise Josef Vondráček, který podle potřeby vyšetřovatelů konstruoval zpravodajské sítě nejrůznějšího

Na konci roku 1950 vznikla škola pro vybrané příslušníky Lidových milicí. Skutečnost, která se skrývala za školením milicionářů, byla taková: protože měli být zatčeni velitelé Bezpečnosti, nemohli tento výkon provést podřízení – jednak to odporovalo pravidlům, jednak hrozilo nebezpečí vyrazení akce. Stejně utajeně připravovala věznice pro zatčené; vojáci pro tento účel upravovali zámek v Kolodějích (na fotografii).

druhu a zaměření. Na podzim 1950 byl referát »staré sítě gestapa a policie« rozpuštěn. Jeho pracovníci však zůstali v Bezpečnosti a udržovali se jako skupina.

Na podzim 1949 byla z podnětu vedoucích funkcionářů KSČ ustavena komise T, která prověřovala osoby podezřelé ze spolupráce s Noelem Fieldem, kterého vyslyšali jako »amerického agenta« v Budapešti, odkud posílali do Prahy výpovědi týkající se československých občanů. Šlo o komisi »stranicko-bezpečnostní«, jež měla k dispozici vyšetřovací skupinu, která vyslyšala ve věznici v Mladé Boleslavi a ve které rovněž – jako v komisi T – byli pracovníci Státní bezpečnosti i stranického aparátu. Obdobné skupiny či komise »stranicko-bezpečnostní« vznikaly v letech 1948–1949 pro vyšetřování několika dalších případů (např. V. Hložkové, tzv. karlovarský, olomoucký, brněnský případ, ve kterých obvinění proti funkcionářům KSČ řešily

nejdříve stranicko-bezpečnostní komise či instituce). Zvláštní komise »zpracovávala« na rozhraní let 1950–1951 materiály o příslušnících mezinárodní brigády ve španělské občanské válce – interbrigadistech. Skupina ustavená z podnětu aparátu ÚV KSČ při ministerstvu národní bezpečnosti, v čele s J. Janouškem a tehdejším poslancem Bohumilem Klíchou, se zaměřovala zejména na vedoucí funkcionáře v Bezpečnosti. Ve skutečnosti připravovala podklady pro jejich zatčení, ke kterému došlo v lednu a únoru 1951.

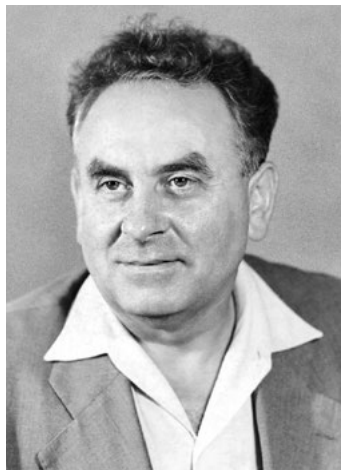
Komisi a pracovních skupin, které zasahovaly do práce Státní bezpečnosti nebo jejichž členy byli její pracovníci, bylo velké množství, např. komise K pro udílení trestů smrti Státním soudem, komise pro církevní procesy, jiná komise K pro vystěhování tzv. kulaků, komise pro akci B, která rozhodovala o vystěhování »nepřátel« z velkých měst, abychom jmenovali ty nejznámější. Téměř všechny významnější politické procesy měly své komise či skupiny. Do života a práce Státní bezpečnosti zasahovaly ve značné, dokonce v největší míře komise mimo její strukturu. Klíčové postavení měly v letech 1948–1951 bezpečnostní komise ÚV, bezpečnostní pětky krajských výborů a trojky okresních výborů KSČ, značný vliv v letech 1950–1951 si udržovala komise stranické kontroly ÚV KSČ, rovněž působily na všech stupních komise komunistické strany, které prověřovaly politickou spolehlivost příslušníků Bezpečnosti. V letech 1948–1950 fungovala v aparátu ÚV KSČ skupina, která rozhodovala o pasových a vízových záležitostech, povolovala cesty do zahraničí a své rozsudky předávala k úřednímu vyřízení Státní bezpečnosti.

NIŽŠÍ SLOŽKY STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Centralistické tendence, kterými se ministerstvo vnitra vůbec a Státní bezpečnost zvláště vyznačovaly již od roku 1945, po státním převratu v roce 1948 znatelně zesílily. Z tohoto důvodu se vynořil problém postavení a role VII. oddělení pověřenectva vnitra, které dosud fungovalo jako samostatný vedoucí útvar Bezpečnosti na Slovensku. Nebyl přímo podřízen orgánům či příslušným útvarům ministerstva vnitra, pouze prostřednictvím pověřence. Přesto se jistá podřízenost uplatňovala, a to po »stranické linii«. Úsilí vedoucích funkcionářů Bezpečnosti odstranit nebo podstatně okleštit dosavadní pravomoci slovenského vedení Bezpečnosti narazilo v Bratislavě na odpor a uspělo jen částečně. V Praze dosáhli toho, že VII. odbor pověřenectva vnitra se organizačně přizpůsobil struktuře ministerstva vnitra po jeho reorganizaci z konce roku 1948. Na pověřenectvu vnitra nejdříve (v březnu 1948) vznikl III. odbor – Bezpečnost a v době, kdy se připravovala reorganizace ministerstva vnitra, probíhala – v srpnu a září 1948 – jednání o úpravě vztahů mezi celostátním a slovenským velením Bezpečnosti. Účastníci se dohodli na pravidelných poradách vedoucích odborů a oddělení a na tzv. hlásné povinnosti a jejím rozsahu. V prosinci téhož roku dospěli představitelé Státní bezpečnosti na ministerstvu a na pověřenectvu vnitra k dohodě o vytvoření koordinačního odboru v pověřenectvu vnitra, jehož úkolem bylo přenášet „rozhodnutí ministerstva vnitra na krajská velitelství Státní bezpečnosti a Národní bezpečnosti na Slovensku“. Kromě toho zůstávaly v Bratislavě odbory Státní a Veřejné bezpečnosti. Velitelské útvary Bezpečnosti na Slovensku sice zůstaly, avšak jejich pravomoc byla velice omezena. Odbor Státní bezpečnosti se členil na osm oddělení, ale nepřislušelo mu samostatně provádět nebo rozhodovat o přímém výkonu státněbezpečnostní služby.

S utvořením ministerstva národní bezpečnosti vláda rozhodla o zrušení slovenských velitelských útvarů Bezpečnosti. 21. června 1950 to ministr Kopřiva sdělil pověřenci Danielu Okálimu. Zároveň

*Do března 1950 stál v čele StB
Jindřich Veselý (1906–1964).
Převládá názor, že Veselý,
v březnu 1950 údajně postřelený
z neopatrnosti, se pravděpodobně
v době čistek, které tehdy v StB
probíhaly, spíš pokusil o sebevraždu.
Možná neunesl zprávy o násilí
páchaném na vězňených. Např.
na poradě krajských velitelů StB
4. dubna 1949 jim připomněl:
„Nepřipustit týrání zatčených vězňů!“*

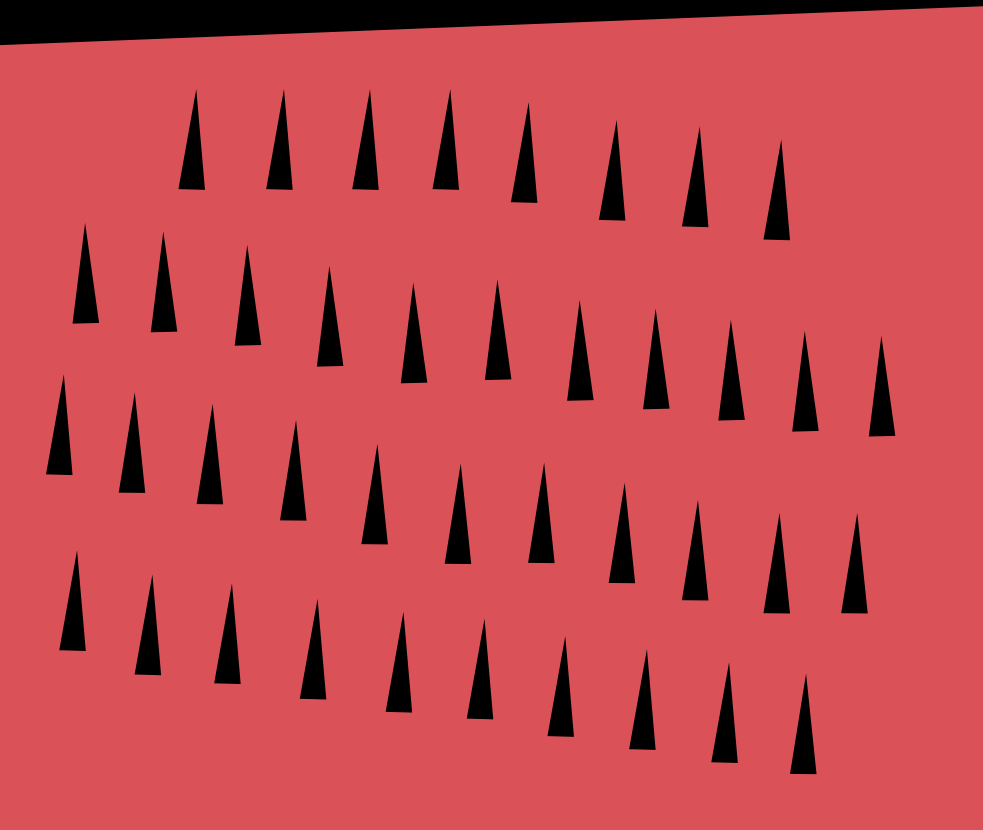
pověřil Teodora Baláže převzetím „veškerých záležitostí souvisejících s bezpečnostní službou“, kterou slovenské velitelské útvary dosud vykonávaly. Krajská velitelství Státní bezpečnosti na Slovensku řídilo přímo velitelství, později Hlavní správa v Praze. Této změny na Slovensku využili k politické čistce a k početnému posílení krajských velitelství. Většina pracovníků dosavadního odboru při pověřenectvu vnitra přešla na kraje. Zásady převodu dohodlo ministerstvo s vedoucími činiteli na Slovensku (Kopřiva s Okálím a Širokým), konkrétní čísla dojednali funkcionáři Bezpečnosti.

K hlavní zásadě patřilo rozhodnutí „propustit všechny, kdo sloužili za kapitalismu v bezpečnostních sborech“. Toto opatření postihlo 276 osob. Z odboru pověřenectva vnitra přemístili do krajů 395 pracovníků. Slovenští vedoucí Státní bezpečnosti (zejména Baláž) se bránili okamžitému zrušení dosavadního odboru Státní bezpečnosti. Dosáhli jen přechodného působení pětadvacetičlenné skupiny řízené z ministerstva, která dokončovala případy celoslovenského rozsahu a přímo zprostředkovávala styky s institucemi. Kromě toho zůstávala patnáctičlenná skupina pro řízení stranické práce, která podléhala sekretariátu ÚV KS Slovenska.

Jindřicha Veselého nahradil v čele StB na jaře 1950 Osvald Závodský (1910–1954), později popravený. (Foto: archiv Petra Závodského)

Do 1. ledna 1949 byly nižšími složkami Státní bezpečnosti její oblastní úřadovny. Nové správně-administrativní uspořádání republiky na základě krajů vedlo k ustavení krajských velitelství Státní bezpečnosti a stejných institucí pro Veřejnou bezpečnost. Krajské útvary byly »základní výkonnou jednotkou služby státněbezpečnostní«. Organizace krajských velitelství se podobala velitelství celostátnímu. Měla šest oddělení, ve čtyřech z nich bylo patnáct referátů, páté (sledování) a šesté (vyšetřování) se členilo dle potřeby. V okresech nejdříve fungovala velitelství oddílů a oddíly Státní bezpečnosti jako výkonné orgány krajských velitelství, později se tato nazývala oddělením správy Státní bezpečnosti, členěným na tři referáty. Sloučením ministerstev národní bezpečnosti a vnitra v září 1953 vznikly krajské správy ministerstva vnitra, do kterých se začlenila i Státní bezpečnost.

SOVĚTŠTÍ PORADCI

Zvlášť důležitým článkem ve Státní bezpečnosti byli od podzimu 1949 sovětští poradci. Od jara 1950 tvořili ucelenou, vnitřně organizovanou skupinu, která rázem a snadno zaujala vůdčí místo v řízení Státní bezpečnosti. Obrazně řečeno: poradci formálně stanuli na úrovni funkcionářů, u kterých působili, avšak ve skutečnosti se vytvořil stav, kdy se funkcionáři řídili jejich radami a pokyny a téměř bez výhrad je plnili. Zvláště ve výrobě velkých politických procesů si sovětští poradci udržovali zcela suverénní postavení. To ovšem neznamená, že by českoslovenští funkcionáři ministerstva vnitra a národní bezpečnosti, jakož i pracovníci Státní bezpečnosti vždy souhlasili nebo že by nepochybovali o správnosti »doporučení« poradců. Někteří měli i odvahu jim své názory sdělit – ale až na ojedinělé výjimky poradci prosadili své. Přitom poradci neměli zákonnou, dokonce ani politickou odpovědnost za svá rozhodnutí, zodpovídali se pouze moskevské centrále Bezpečnosti, která je do Československa vysílala.

Sovětští poradci »obohatili« dosavadní praxi československých pracovníků Státní bezpečnosti »v boji proti nepříteli« a ve výrobě politických procesů o nové metody. Českoslovenští kolegové už před příchodem poradců používali fyzického násilí, provokací a jiných nezákonných metod. Některé praktiky přebírali jako zkušenosti z Polska, Jugoslávie či Bulharska, kde už sovětští poradci působili delší dobu. Poradci dosavadní praxi nejen »obohatili« o další formy násilí, dokonce účinnější, ale hlavně je zavedli jako ucelený systém. Zavedli např. nepřetržité výslechy, noční výslechy, stání u výslechů, buzení na cele, chození na cele, tj. přerušovaný spánek a několikadenní zákaz spánku, tresty za »neposlušnost při výslechu« (tj. odmítání přiznat se dle přání vyšetřovatelů), krácení stravy, pobyt v temnici; uplatňovali silný psychologický nátlak jako např. hrozby zatčení rodinných příslušníků při »neposlušnosti u výslechů« apod. Systém spočíval v tom, že od sledování přes zatčení, až po rozsudek u soudu byla oběť podrobována fyzickému a psychickému násilí různého druhu, byly

používány a kombinovány takové metody, které vyšetřovaného měly co nejrychleji přivést k psychickému zlomu, tj. do stavu beznaděje a zoufalství, kdy viděl jediné východisko »ve spolupráci s vyšetřovatelem« a výpovědi podle jeho přání a podle výslechových plánů. Plány patřily rovněž k vymoženostem zavedeným poradci, stejně jako tzv. otázkové protokoly a scénáře soudního líčení, z nichž obžalovaní své odpovědi u soudu zpaměti odříkávali. Sovětští poradci učili své československé kolegy výrobní technologii monstrprocesů. Celkově: posláním sovětských poradců v Bezpečnosti bylo obecně především uplatnění sovětských metod řízení a činnosti a tento úkol poradci splnili.

Dalším posláním poradců bylo začlenit Československo do sdružení Státní bezpečnosti a zpravodajství sovětského bloku a plně je podřídit moskevské centrále. Poradci působili ve všech státech bloku, zavedli v nich sovětskou praxi a ve všech zemích zaujímali stejnou nebo obdobnou vůdčí pozici. Jejich podřízenost moskevské centrále byla úplná, v centrále se sbíhaly všechny poznatky, které poradci získali. A v žádné zemi sovětského bloku nebylo před nimi nic utajováno. V Československu se překládaly všechny důležité poznatky i výslechové protokoly do ruštiny a posílaly se do Moskvy. Z moskevské centrály přicházely do Prahy – hlavnímu poradci na ministerstvu – směrnice, doporučení, dokonce u důležitých případů i konkrétní otázky pro vyšetřování. Moskevská centrála prostřednictvím poradců ovládala Státní bezpečnost a zpravodajství v celém sovětském bloku. Od roku 1950 se československá Bezpečnost stávala pevným článkem tohoto tajného mezinárodního mocenského sdružení.

První sovětští poradci do Státní bezpečnosti přišli v říjnu 1949. Jejich příchodu předcházela dosti rozvětvená spolupráce československých vedoucích zpravodajské a státněbezpečnostní služby se sovětskými zpravodajci. Některé případy: Karel Šváb, vedoucí evidenčního odboru ÚV KSČ, se »pracovně« stýkal, s vědomím Rudolfa Slánského, s vysokým zpravodajským důstojníkem, podplukovníkem Filipovem; Jindřich Veselý udržoval z pověření Klementa Gottwalda

kontakty se dvěma sovětskými zpravodajci, z nichž jeden působil jako spojka ke generálu Bělkinovi, veliteli sovětské zpravodajské centrály pro střední Evropu ve Vídni. Bedřich Reicin, velitel obranného zpravodajství v armádě, a někteří jeho podřízení spolupracovali se sovětskou vojenskou zpravodajskou službou. Š. Plaček, vedoucí zpravodajského útvaru ministerstva vnitra, udržoval se sovětskými zpravodajci nejdříve v Drážďanech a poté v Praze (s Tichonovem a Chozjajevem) spojení i poté, co byl ze své funkce na podzim 1948 odstraněn. Všichni jmenovaní spolupráci začali už před státním převratem v únoru 1948 a po něm v ní pokračovali. Výčet pracovníků a funkcionářů Státní bezpečnosti, kteří se sovětskými zpravodajci spolupracovali, uvedenými jmény nekončil. Spoluprací se vychloubali i další pracovníci Státní bezpečnosti v nižších funkcích.

V létě 1948 se sověští zpravodajci Tichonov a Chozjajev při svém odvolání z Prahy (protože neodhalili československého Rajka) snažili prostřednictvím Š. Plačka i dalších funkcionářů přimět československé politiky, aby pozvali sovětské poradce. R. Slánský, kterému byla zejména takto zprostředkovaná doporučení adresována, návrh odmítl. Jeho postoj oba zpravodajci velice rozčileně a urážlivě odsuzovali. U funkcionářů, kteří působili v Bezpečnosti nebo v aparátu ÚV KSČ, se tlak na pozvání poradců objevil znovu v polovině roku 1949 a na podzim dále zesílil. Zvláště se angažoval K. Šváb, který tehdy vedl bezpečnostní oddělení ÚV KSČ a který na R. Slánského naléhal a později (12. listopadu 1950) příchod poradců zařadil mezi své úspěchy. R. Slánský a K. Gottwald neprojevovali přílišné pochopení pro pozvání sovětských poradců do Bezpečnosti. Svůj názor změnili pod vnějším tlakem, konkrétně pod vlivem výroby procesu s László Rajkem v Budapešti na podzim 1949. Vedoucí maďarští a polští komunisté do Prahy vzkazovali podiv nad neúspěchem při „odhalování československého křídla mezinárodního spiknutí“, které zpracovávali ve Varšavě a v Budapešti. Z obou míst přivezli Gottwaldem vyslaní funkcionáři (Veselý a Šváb) naléhavá doporučení, aby pozvali do ČSR sovětské poradce, kteří se při odhalování nepřátel osvědčili. Obdobný

vzkaz přivezl Karel Šváb od generála Bělkina, který v Maďarsku působil při výrobě Rajkova procesu. To bylo na počátku září 1949. Gottwald a Slánský se zalekli – obávali se, že by je mohli v Moskvě podezírat z neochoty odhalit spiknutí ve vlastní zemi a 16. září Gottwald odeslal žádost vedení sovětských komunistů, koncipovanou Slánským, o vyslání několika odborníků, kteří se účastnili přípravy procesu s Rajkem a spol. a „kteří by nám pomohli provést vyšetřování v této věci“. Za týden přišla kladná odpověď a v říjnu už v Praze působili dva sovětské poradci. Měli jednorázový úkol, tak znělo Gottwaldovo pozvání i záměr – odhalit československého Rajka a připravit velký politický proces.

Oba poradce, Lichačova a Makarova, přijal Gottwald a Slánský, naopak na ministerstvu vnitra byla jejich přítomnost zpočátku utajována. Ministr Nosek i jeho náměstek Pavel se o jejich přítomnosti oficiálně dozvěděli až za tři měsíce. Z vedoucích funkcionářů s nimi udržovali styk Šváb a Veselý, pracovní se s nimi setkávali zejména vyšetřovatelé vybraní pro práci na případech, které tehdy realizovali ve věznicích v Mladé Boleslavi a později v Praze. Poradci své původní poslání nesplnili. Velký politický proces s československým Rajkem, který by svým rozsahem a politickou důležitostí dosáhl úrovně procesů v Budapešti a Sofii, se jim vyrobil nepodařilo. Nicméně se zaměřili na výrobu největšího politického procesu v poválečném Československu – s Miladou Horákovou a spol. Jejich podíl na tomto procesu byl rozhodující a významný mimo jiné i proto, že poprvé použili »sovětskou výrobní technologii« monstrprocesů, a z tohoto důvodu znamenal proces s Miladou Horákovou a spol. jakýsi předěl v historii politických procesů zakladatelského období komunistického režimu v ČSR.

Už působení prvních poradců, původně s omezeným posláním, znatelně ovlivnilo Státní bezpečnost, přesněji její funkcionáře a pracovníky, kteří s nimi přicházeli do pracovního styku. Od počátku kritizovali poradci dosavadní činnost Státní bezpečnosti, vytýkali, že „práce naší Bezpečnosti je příliš měkká, nerozhodná, že se Bezpečnost

Sovětská poradci »obohatili« dosavadní praxi československých pracovníků StB »v boji proti nepříteli« a ve výrobě politických procesů o nové metody. Českoslovenští kolegové už před příchodem poradců používali fyzického násilí, provokací a jiných nezákonných metod. Poradci dosavadní praxi nejen doplnili o další formy násilí, dokonce účinnější, ale hlavně je zavedli jako ucelený systém, který vyvrcholil po zatčení.

nechává odstrkovat a neprosazuje dosti energicky své názory a požadavky (v politickém životě, K. K.). S třídním nepřítelem jedná v rukavičkách.“ A jejich běžným úslovím bylo: „To by se musela věc vzít jinak do ruky.“ Všichni, kteří s nimi přišli ve Státní bezpečnosti do styku, je považovali za vzor, jejich počínání za příklad sovětské Bezpečnosti. Jejich autoritu posilovalo i jejich časté jednání s Gottwaldem a Slánským. Poměr, který se k nim ve Státní bezpečnosti utvořil, později charakterizoval Veselý: „My jsme se na ně dívali jako na svaté, oni jsou přece mistři, Lichačov se chlubil, že on byl poslán přímo Stalinem.“ Kromě zavádění už zmíněných sovětských metod, zejména zpracovávání otázkových protokolů, přípravy obžalovaných pro soudní přelíčení a fyzického násilí při výsleších, působila

na pracovníky Státní bezpečnosti jejich důslednost a bezohlednost, s jakou postupovali za svým cílem. Svě poslání v ČSR doslova chápali tak, že musí vyrobít velký politický proces. K jeho splnění se nezdřáhali použít všech prostředků – vymáhali »důkazy«, o jejichž nepravosti věděli, vynucovali doznání, používali vězňů coby falešných svědků a za jejich svědectví jim poskytovali úlevy apod. Byli tvrdí a nesmlouvaví a nejednou opakovali, že přišli do Československa kroutit krky nebo že budou padat hlavy. Většina pracovníků Státní bezpečnosti považovala jejich počínání za správný postup a „skutečně třídní postoj v boji proti nepřátelům“. Jejich metody přejímali jako prověřené sovětskou praxí. Jen ojediněle zazněly pochyby o správnosti, když se tyto metody používaly proti komunistickým funkcionářům.

Oba první poradci se s plnou energií pustili hned do práce. Hledali »důkazy«, poznatky, podezření, které by je přivedly k československému Rajkovi. Nutili už uvězněné komunistické funkcionáře i další vězně k falešným výpovědím, vymáhali na funkcionářích, kteří byli v Bezpečnosti nebo v aparátu ÚV KSČ pověřeni »odhalováním nepřátel ve straně«, kompromitující materiály na vysoké komunistické činitele. Bylo jim lhostejné, odkud »důkazy« pocházejí a že nejsou pravdivé. „Nestarám se o to, kde je (údaje, K. K.) vezmete, a nezajímá mě jejich pravdivost. Já jim budu věřit a všechno ostatní nechte na mně,“ zdůrazňoval Lichačov Balážovi. Jediným jejich cílem bylo udělat monstrproces s velkým ohlasem a s co největším množstvím obětí. (Opět Lichačov: „Mne sem poslal Stalin dělat procesy, nemohu ztrácet čas. Nepřišel jsem diskutovat, ale přišel jsem do Československa utínat hlavy. Raději zakroutím sto padesát jiných krků, než aby zakroutili můj vlastní.“)

Sovětští poradci měli zpočátku právo sami vyslyšet československé občany. Oba povolení často využívali, mnohem více se však zúčastňovali výslechů jako pozorovatelé, přesněji jako dohlížitelé, kontroloři, inspektoři. Téměř všechny výslechy však řídili z pozadí, určovali, jakým směrem, k čemu a ke komu výslechy vést a jakých odpovědí má vyšetřovatel od vězně docílit. Zejména tato praxe, která